

Oost West, huis best

In juni van dit jaar brachten de wijze Tibetaanse monniken, de Dalai Lama en Rinpoche een bezoek aan Nederland. Tijdens dit bezoek spraken de Tibetaanse monniken weloverwogen woorden over compassie, de wereldproblematiek en de waarde van bewust leven.

Iris Bakker

Wat de visie van de Tibetaanse monniken de Dalai Lama en Rinpoche kenmerkt, is het maken van bewuste en weloverwogen keuzes, het bewuste handelen, concentratie en aandacht. Dat deze aandacht uitwaaiert naar de fysieke omgeving en daarmee de huisvesting, zal geen bevreemding wekken. Dit was duidelijk waar te nemen aan de manier waarop de podia in de grote hal van het

RAI gebouw van Amsterdam waren ingericht, tijdens hun bezoek aan Nederland het afgelopen voorjaar.

De Dalai Lama en Rinpoche

Als iemand in onze westerse maatschappij een presentatie geeft, staat hij verloren op een holklinkend podium, struikelend over de snoeren, worstelend met een haperende microfoon en merkwaardige toetsenbordknopjes, wapperende papieren. Schuilend achter een namaak houten te laag of juist te hoog spreekgestoelte. Een treurig kijkende bos chrysanthen completeert de wanorde. Bij zowel de Dalai Lama als bij Rinpoche was er een geheel andere entourage. De Dalai Lama zette op een elegant, Lodewijk de vijftiende-achtig fauteuiltje, met gewezen kleed op de zitting. Voor hem lag een geknoopt donkerblauw tapijt, dat zijn leefruimte binnen de grote open ruimte van het podium omkaderde. Naast hem stond een lage tafel met rood kleed met een glas water, een keramieken kannetje met deksel en een strakke ovaalvormige witte pot met een sierlijke witte orchidee met twee takken met bloemen, die een boog vormden naar de spreker toe. Een soort welkomstgebaar. Sogyal Rinpoche kreeg een geheel andere zitplaats toebedeeld. Deze monnik is een wat gezet typ en nogal klein van stuk. Hij zette zich achter een laag klein houten tafeltje met een voetenbankje. Door de geringe hoogte van dat tafeltje leek de kleine monnik een stuk groter. Beide Tibetanen hadden op de achtergrond een altaar met een brandend kaarsje. De achtergrond bestond uit gordijnen met de kleuren geel en blauw, exact de tinten die Goethe in zijn kleurenleer vanuit de fenomenologie als de twee basiskleuren heeft bestempeld.

Westerse haast

's Avonds werd de Dalai Lama door een westerse journalist bevestigd. In een kale, grauwe, open hal waren snel twee slecht zittende stoelen zonder armleuningen neergezet. Overal lagen snoeren, maar dat ging even niet anders. Het moest ook allemaal snel, omdat van de aanwezigheid van de Dalai Lama maximaal moest worden geprofitteerd, zodat elke minuut gevuld was. Een overvol programma dus. Redenen genoeg om je niet over de omgeving te bekommeren, we hebben wel even wat anders te doen.

Westers inrichten

Wat vergeten wordt, is dat mensen tot hun recht komen als de omgeving waar zij zich bevinden prettig aanvoelt. 'Tot hun recht komen' blijft in deze zeker niet alleen omkaderd door de eigen persoonlijke mening. 'Tot hun recht komen' heeft direct invloed op de behaalde kwaliteit van de activiteiten die een mens uitvoert en daarmee de productiviteit en de totale performance van een organisatie. Dat geldt niet alleen voor een werkplek, maar voor elke plek waar iemand zich bevindt of het nu een gang is, een toilet of een podium waar iemand een presentatie geeft. In de westerse design- en inrichtingswereld wordt 'prettig' per definitie vertaald in de snel maakbare materiële oplossing, waarbij de veelheid aan mogelijkheden in puur materiële zin naast de afvalproblematiek, in eerste instantie tot keuzeproblemen leidt. Moeten we immers kiezen voor de pasteltint of voor de sinaasappelgeur? Voor de rozenblaadjes van Cleopatra of de lichaamsgeuren van Josephine, waar de Zonnekoning zo van hield? De neiging tot de snelle oplossingen vanuit een overmatig consumptief gedrag doet ons geloven in korte termijn schijnoplossingen als de oranje gespreksbank, de paarse contemplatiewand en de lavendel ogende receptioniste. En door de vele keuzes lijken we op het ezeltje van Buridan, dat niet kon kiezen tussen twee hopen hooi en daardoor van de honger omkwam.

Van varkenshok tot beeldenschuur, atelier van Hans Leijerzapf; WAS architecten, Walter van Meijl.

Als we echter bewuster omgaan met de organisatie als geheel, met onze medemens, met onszelf, en het besef van 'zin', kunnen we ook bewuster omgaan met onze omgeving, hetgeen het maken van bewuste keuzes bij inrichtingsprocessen eenvoudiger maakt. Meer denken als een 'human being' en niet als een 'human doing' in de ogen van Kabat- Zinn. Meer leven als een Slobbie, ofwel de 'Slower But Better Working People' zoals Rob Vinke dit formuleert. Dat bewuster leren afwegen kunnen we zien binnen de oosterse filosofie. Bewustwording heeft een directe link naar 'aandacht'. 'Aandacht' vormt het basement van gemeente zorg. Zorg voor de omgeving - zowel als abstract begrip voor de totaliteit alsook het kleinste en eenvoudigste aardse onderdeel - gemeente zorg voor de medemens en zorg voor jezelf.

Het oosterse denken

De oosterse filosofie stelt binnen een algeheel bewustwordingsproces het fenomeen 'aandacht' centraal, dat eerder bekend staat als 'opmerkzaam gewaar zijn'. Zoals het woord al zegt, heeft dit 'opmerkzaam gewaar zijn' vanuit een objectiverende en beschouwende houding een connectie met het woord 'waar'. Het bewust sturen van aandacht heeft op alle niveaus een indrukwekkend effect, van het uitvoeren van de dagelijkse handelingen tot de diepere denkprocessen. Het gevolg is dat handelingen zelf met hun handels-

wijze en het stellen van doelen, vanuit een groter bewustzijn tot stand komen, wat de integrale kwaliteit ten goede komt.

De bekende Hongaarse psycholoog Czikszentmyhalyi gaat als volgt kritisch in op het verschil tussen de westerse en oosterse culturen:

‘Wat het Westen heeft bereikt is het temmen van materiele energie: alles wat door westerse handen wordt aangeraakt verandert in een bestaansmiddel dat zo snel mogelijk geconsumeerd dient te worden waardoor het milieu volkomen wordt uitgeput. Het Verre Oosten en India heeft zich gericht op een directe beheersing van het bewustzijn. Die fixatie op geavanceerde technieken tot zelfbeheersing die ten koste gaat van het leren omgaan met materiële uitdagingen die het fysieke milieu biedt, heeft geleid tot machteloosheid en apathie.’

Een combinatie van de sterke eigenschappen van beide culturen, biedt echter kansen voor de ware, prettige werkomgeving. Ook in andere psychologische beschouwingen zien we interessante overwegingen om oosterse en westerse zienswijzen te combineren. Zo spreekt de psycholoog Haidt in zijn gelukshypothese om de levenswijze van Boeddha van meditatie, stilte en onthechting, te combineren met het westerse ideaal van actie, doelen nastreven en hechte relaties aangaan. Uit vele psychologische onderzoeken blijkt immers dat zowel meditatie en rust, maar ook actie en hechting bijdragen aan geluksgevoel.

Steiner en Sullivan

Het is kansrijk een verbinding te kunnen leggen tussen de westerse duurzame ontwerpplanningen en de oosterse bewustwordingsprocessen. Als we terugkijken in de bouwgeschiedenis, zien we dat het maken van bewuste keuzes wel degelijk elegante lichtpuntjes kent in onze westerse wereld. Zo toont het Goetheanum van Rudolf Steiner in Basel een theaterzaal waar door de ruimtevormen, toepassing van kleur en kunst zowel de mensen die optreden als toneelspelers en zangers maximaal tot hun recht komen, maar ook de toehoorders. Vanuit een brede optiek en hoogwaardige kennis over de werking van de zintuigen, is rekening gehouden met aandachts- en concentratieprocessen, menselijke energie en de wetten van de fysiologie. Rudolf Steiner verwees in zijn voordrachten regelmatig naar termen die gebruikelijk waren in de oude Indische wijsheid. Zo spreekt hij over de hoge vorm van het bewustzijn, het devachaan, dat een Sanskriet-Tibetaanse samenstelling is en ‘goden-gebied’ betekent. Als grondlegger van de antroposofie, waarin hij zowel excelleert binnen de totaliteit als ook op het kleinste detailniveau, is hij mede gevoed vanuit de oosterse zienswijzen. Interessant is dat in ongeveer dezelfde tijd (de jaren twintig van de twintigste eeuw) de slogan ‘Form Follows Function’ van de architect Sullivan door de architectuurstroom van het Bauhaus onder leiding van Walter Gropius werd overgenomen.

Het merkwaardige van deze overbekende zinsnede ligt verborgen in de vertaling die het Bauhaus hieraan vervolgens gaf en hiermee met verve zijn stempel ging drukken op de gebouwde omgeving. De zinsnede ‘Form Follows Function’ is toen door de modernisten krachtig vertaald in een streven naar minimalisme: met zo weinig mogelijk materiaal en zo weinig mogelijke expressie een architectuur maken die ruimte biedt aan een bepaalde functie. En omdat er in deze periode sprake was van een aanzienlijke bevolkingsaanwas in de steden, werd de architectuur van het Bauhaus ingezet voor de architectuur van de voorsteden. Het worden de kenmerken van het Collectivisme. We zien de betonnen kolossen verschijnen, hoge flatgebouwen, vele zich herhalende verdiepingen en gelijke bouwblokken, allemaal de zelfde vorm, waarbij de bewoner gaat zeggen: ‘Daar op de negende verdieping, het vijfde raampje van links, daar woon ik’. Collectivisme versus het individualisme. Collectivisme versus het humanisme. Bouwblokken degraderen tot achterbuurten, omdat door het gebrek aan het individuele de persoonlijke verantwoordelijkheid in het geding komt. In onze tijd zie je echter, juist in relatie tot een tendens waarin het bewustzijn een grotere rol gaat spelen, een sterkere behoefte aan het individuele. We vinden de ‘negende verdieping, het vijfde raampje van links’ niet meer prettig, maar willen ons identificeren: identificeren met onze sportfiets, onze muzieksmaak en desnoods identificeren met onze paraplu.

Interessant is nu wat Sullivan met zijn ‘Form Follows Function’ werkelijk heeft bedoeld. Dat was immers fundamenteel anders dan de versie van het minimalisme die het Bauhaus met zijn modernisten aan deze slogan had gegeven. Een vertaling overigens die wij als leken volkomen onterecht veelal aan Sullivan toedichten. Sullivan doelde zeker niet op het minimalisme. In het boek van Wulf Schneider is het volgende over de visie van Sullivan te lezen: *‘Es ist das Gesetz aller organischen und anorganischen, aller physischen und metaphysischen, aller menschlichen und übermenschlichen Dinge, aller echten Manifestation des Kopfes, des Herzens und der Seele, dass das Leben in seinem Ausdruck erkennbar ist, dass die Form immer der Funktion folgt’*. Vanuit zijn holistische visie gebaseerd op de natuur - een eikenblad dient geen ander doel het concept ‘eik’ tot in haar diepste grondbeginselen tot uiting te brengen - geeft Sullivan aan dat elk onderdeel van een gebouw bijdraagt aan de heilheid en vanuit deze totaliteit functioneel is voor zijn bewoner. Elk onderdeel draagt daarmee bij aan de grondbeginselen: diversiteit, heilheid, beweging, ontwikkeling en individualisering. Dit betekent dat elk onderdeel van het gebouw zijn bewoner hierin ondersteunt. Zo zal een deur tussen bijvoorbeeld een kamer en een gang zodanig moeten worden vormgegeven dat die deur niet alleen aan de bewoner duidelijk maakt waar hij zich in het gebouw bevindt, maar

bovendien vertelt dat er een overgang is tussen een verblijfsgebied en een bewegingsgebied. ‘De deur’ zal dus alle zintuigen van de bewoner aanspreken om hem te vertellen wat de omgeving te bieden heeft, niet alleen aan het visuele zintuig, maar ook bijvoorbeeld aan de evenwichtzin en de tastzin.

Onze zintuigen geven sensorische informatie. Het is belangrijk dat deze informatie harmonisch is. Zo schrikken mensen bijvoorbeeld als ze een porseleinen kopje aan het oortje pakken, dat van rubber is vervaardigd, terwijl de mensen porselein hadden verwacht. De ‘deur’ vraagt dan ook om een harmonische uitwerking, die past binnen de totaliteit van het gebouw. Vanuit die optiek vraagt de ‘deur’ om een uitwerking in vorm, plaatsing, kleur, materiaal, oppervlaktestructuur, die past binnen die totaliteit. Geen minimalisme dus, maar maximalisatie van ondersteuning aan de mens om voeding te geven aan al zijn zintuigen binnen een holistische visie gericht op harmonie en ordening.

Woordgebruik

Het is merkwaardig hoe we in onze reguliere taal al veel uitingen kennen die de werkelijke intentie verraden van wat wij denken. Als we bedenken dat het woord ‘amateur’ letterlijk betekent ‘iemand die van zijn werk houdt’, zouden er toch op zijn minst enige denkrimpels moeten ontstaan bij de professionele medewerker. Is deze persoon dan iemand die niet van zijn werk houdt? Het is inderdaad onze cultuur dat wij werken associëren met ‘moeten’, ‘niet leuk’ en ‘het is nu eenmaal onze plicht’. Uit samplingonderzoek blijkt echter dat werk wel degelijk als leuk wordt ervaren. We ervaren dan de meeste flow. Woorden blijven echter merkwaardig en vertellen veel over ons cultuurdenken. Cultuurdenken is iets anders dan wat wij werkelijk denken.

Ons woordgebruik biedt echter ook een blik hoe onze zintuigen van origine feitelijk hebben gewerkt. De werkelijke intentie volgt uit dit woordgebruik. Zo zijn er interessante voorbeelden over ons visuele zintuig en de tastzin. Het woord ‘waarnemen’ heeft in essentie te maken met ‘de waarheid onder ogen zien’. Ons westerse waarnemingsproces vertaalt dit ‘waarnemen’ echter in percepties die vaak bezijden de waarheid staan. De oosterse zienswijze is veel meer gericht op zuivere beschouwing en objectivering. Het woord ‘begrijpen’ of ‘grip krijgen op’ heeft een relatie met onze tastzin. Helaas is de aandacht voor de tastzin in onze huidige westerse designwereld op z’n minst wat onderbelicht, terwijl juist de tastzin aan ons vertelt dat we er zijn. Zo schrijft Oliver Sacks ontroerend over een vrouw die door een hersenbeschadiging niet meer over haar tastzin beschikt. Zij voelt zich daarna ‘als het niets’, het niet existentiële. Het is dus voor ons als mens wezenlijk dat onze omgeving onze tastzin stimuleert, zodat we voelen dat we er zijn, de basis van het gevoel dat ‘we er toe doen’.

Levenssporen achter oude ramen; WAS architecten, Walter van Meijl

Zintuigen

Als we streven naar een omgeving die prettig voor ons is, is het van belang dat we ons verdiepen in de totaliteit van de informatie die onze zintuigen bieden. Het is van belang dat we ons bewust worden van invloeden die genuanceerd liggen en dat we de tijd nemen voor het vraagstuk van het ‘waarom’, zodat keuzes bewust en overdacht kunnen worden gemaakt. Een aanpak vanuit de totaliteit is hierbij noodzakelijk, of het nu het bepalen van de ruimtevorm is, de structuur, het kiezen van beplanting, kleur of het ontwerp van een balie. De oosterse kracht die een accent legt op bewustwording, samen met het westerse vermogen materie om te zetten in producten, vormt een interessant synergetisch samenwerkingsverband om die prettige werkomgeving te realiseren.

> ir Iris Bakker (www.levenswerken.eu), huisvestingsadviseur, promovendus bij prof Peter Vink, Industrial Design/TU Delft en TNO, en dr Theo van der Voordt, Real Estate & Housing/Faculteit Bouwkunde TU Delft en Center for People and Buildings